

ԴԻՂԱԿՏԻԿ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՉԱՐԳԱՑՄԱՆ ԲԱՐԴ ԽԱՆԳԱՐՈՒՄՆԵՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ՅԵՏ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՈՒՄ

Սկրոջյան Յ. Ռ.

Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի հատուկ մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնի դոցենտ, մանկավարժական գիտությունների թեկնածու

Մովսիսյան Ա. Վ.

«Մարի Իզմիրյան մանկատուն» ՊՈԱԿ-ի տիֆլոմանկավարժ

Յանգուցային բառեր և արտահայտություններ. չտեսնող և տեսողության բազմակի խնդիրներ ունեցող երեխաներ, հաղորդակցում, այլընտրանքային համակարգ, դիդակտիկ նյութեր, դաստիարակություն և զարգացում, աշխատանքային գործընթաց:

Երեխայի դաստիարակության, զարգացման գործընթացի առաջնային և կարևոր նպատակներից է՝ օգնել երեխային՝ հասնելու հետագա կյանքում ինքնուրույնության բարձր մակարդակի: Այդ իսկ պատճառով որոշ երեխաների համար հնարավոր է միայն ընտրել հատուկ փոխհատուցող միջոցներ, օրինակ, յուրահատուկ սայլակ, հաղորդակցման այլընտրանքային համակարգ կամ նյութեր՝ տպված բրայլյան համակարգով:

Բազմաթիվ երեխաներ, ովքեր ունեն տեսողության և զուգակցված խնդիրներ, կարող են ինքնուրույնություն ձեռք բերել միայն ֆիզիկական մեծ ջանքեր գործադրելու դեպքում, այն էլ միայն շրջապատողների օգնությամբ: Կարևոր է նպաստավոր պայմաններ ստեղծել երեխայի դաստիարակությունն ու զարգացումը ճիշտ և արդյունավետ իրականացնելու համար:

Չտեսնող և զուգակցված տարբեր խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում անհրաժեշտություն է բազմաթիվ նյութերի էականորեն փոփոխումը՝ համապատասխանեցնելով տվյալ երեխայի խնդրին, տարիքային և անհատական առանձնահատկություններին: Այդ առարկաները կամ նյութերն էլ հենց կազմում են դիդակտիկ համակարգը կամ դիդակտիկ նյութերի ամբողջությունը:

Չտեսնող և զուգակցված խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում կարևոր նշանակություն ունի երեխայի գործունեությունը, ինչպես նաև այն, թե ինչու ենք ընտրում գործունեության հենց այդ ձևը: Կարևոր է երեխայի հետ իրականացվող աշխատանքը, այդ ընթացքում իրականացվող գործողությունը, որը պարտադիր պետք է շարունակական բնույթ կրի: Յուրաքանչյուր դրական գործողություն պետք է ուղեկցվի խոսքով: Կարևոր փաստ է նաև այն, որ չտեսնող երեխան իմանա, թե որ առարկայի հետ քանի գործողություն կարող ենք կատարել, օրինակ, բաժակ՝ խմել, գլորել, համեմատել՝ մեծ, փոքր (սկար 2):

Նկար 2. Տարբեր չափերի գունավոր բաժակներ

Շատ կարևոր է կատարվող գործողությունների պատճառահետևանքային կապերի ընկալումը, եթե կատարում ենք որևէ գործողություն, ապա դա անում ենք՝ սպասելով կատարվելիք ինչ-որ այլ գործողության: Այստեղ տեղին է հիշել և նշել հետևյալ խոսքերը. «Երեխաները սովորում են շատ տարբեր եղանակներով, քան կարող ենք պատկերացնել»:

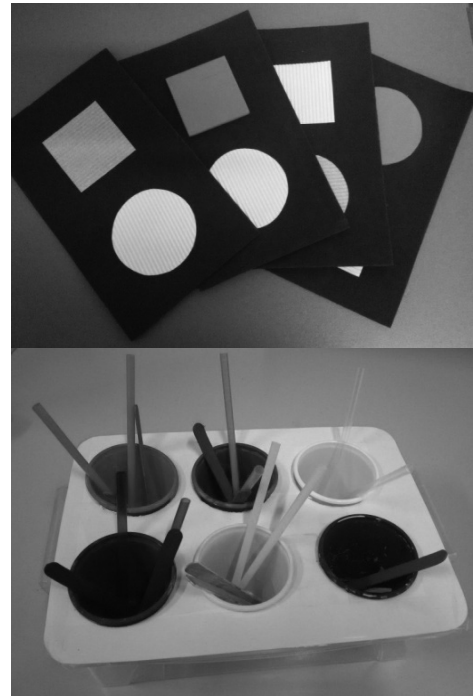
Գործողություններն իրականացնելիս անհրաժեշտ է նախապատվությունը տալ այնպիսի դիզակտիկ նյութերի, նաև այնպիսի գույների, որոնք հենց նախընտրում են չտեսնող, մնացորդային տեսողություն ու զուգակցված խնդիրներ ունեցող երեխաները:

Հատկապես շահեկան է կարմիր և դեղին գույների ընտրությունը, քանի որ տեսողության տարբեր խնդիրներ ունեցող երեխաները, որոնց խանգարումը համարվում է ուղեղակենտրոն, նախընտրում և սիրում են հենց այդ գույները: Այս երեխաների աչքերը թարթելու ռեակցիան զարգացած չէ, քանի որ այդ ազդակները շատ թույլ են հասնում գլխուղեղ կամ ընդհանրապես բացակայում են: Նյութերի պատրաստման ժամանակ օգտագործում ենք նաև սև գույնը՝ ֆոնի

տեսքով (Նկար 3):

Մնացորդային և տեսողության այլ խնդիրներ ունեցող երեխաների համար նյութերի պատրաստման ժամանակ օգտագործում ենք դեղին և կանաչ գույները, քանի որ այս գույները, զուգորդելով արևի, ջերմության, պայծառ գույների հետ, երեխաների կողմից ընկալվում են առավել հեշտ և ճշգրիտ:

Գույների ընկալմանը միտված աշխատանքում կան շատ կարևոր հանգամանքներ, որոնք պարտադիր պետք է հաշվի առնենք: Այսպես, եթե երեխան տեսնում է միայն դեղին գույնը, ապա պետք է նրան սովորեցնել տեսնել այլ գույներ ևս: Կարելի է երեխայի նախընտրած գույնի հետ միաժամանակ օգտագործել նաև այլ գույնի անեարկա ևս (Նկար 3):

Նկար 3. Գունավոր քարտեր, նյութեր

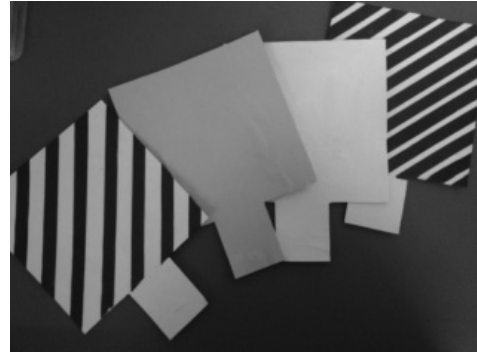
Նշենք մի քանի դիդակտիկ նյութեր, որոնք կարող ենք պատրաստել և գործածել չտեսնող և տեսողության տարբեր խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում:

Տեսողության տարբեր խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում կարելի է գործածել զսպանակ՝ վրան ամրացնելով երեխայի կողմից սիրված որևէ առարկա: Երեխան զսպանակը ձգի դեպի իրեն և բաց թողնի: Այս վարժանքը զարգացնում է աչքերի մկանային համակարգը, աչքերի շարժումները, նաև պատկերացումը և տարածական կողմնորոշումը:

Տեսողության և զուգակցված խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում կարելի է օգտագործել մազերի համար նախատեսված ժելեներ, մուսեր. դրանք լցնում են տոպրակի մեջ, այնտեղ են դնում փոքր կամ միջին չափի որևէ առարկա: Երեխան շոշափում է առարկան, որոշում է, թե ինչի է ձեռք տվել: Սա իր համար և՛ հաճելի է, և՛ հետաքրքիր:

Տեսողության խանգարումներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքը սկսելուց առաջ կարող ենք կատարել նրանց տեսողության ստուգում, որը հնարավորություն կտա որոշ չափով բացահայտելու, թե երեխայի մոտ առկա տեսողությունը պահպանված է, թե ոչ: Երեխային ցույց ենք տալիս տարբեր գույների տախտակ-քարտեր, հիմնականում՝ սպիտակ, մոխրագույն՝ իրար մոտ կամ հեռու գտնվող գծե-

րով: Եթե երեխայի տեսողությունը պահպանված է, ապա նա անմիջապես (տախտակ-քարտերի միաժամանակ ցույց տալու դեպքում) կնայի գծերով տախտակ-քարտին (Նկար 4):

Նկար 4. Տեսողության ստուգման համար նախատեսված տախտակ-քարտեր

Ցանկացած գործողության ժամանակ կարևոր է պահպանել հաջորդականությունը՝ երեխամասնագետ, մասնագետ-երեխա: Կարևոր է նաև իմանալ, թե ինչ գործողություն ենք կատարում, և վերջինս ինչ նպատակ է հետապնդում:

Չտեսնող և զուգակցված տարբեր խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում պետք է պահպանել մի շարք կարևոր կանոններ, որոնցից են՝

1. երեխային ներգրավել գործողության մեջ ամբողջությամբ,
2. կարևորել տարբեր մասնագետների, ընկերների մասնակցությունը,
3. գործողության միջավայրը տեղայնացնել,
4. գործողության ընթացքը մանրամասն նկարագրել,
5. ապահովել գործողությունների հստակ հերթականությունը,

6. գործողության ժամանակ գործածվող առարկաները նկարագրել,
7. նկարագրել այն ռազմավարությունն ու նրա փուլերը, որում իրականացվելու գործողությունը,
8. հաղորդակցման կանոնների և գործընթացի նկարագրում,
9. գործողությունը կրկնելու հնարավորության ընձեռում,
10. գործողությունը պետք է ունենա սկիզբ, ընթացք և ավարտ,
11. հնարավորություն տալ ուշադրությունը կենտրոնացնելու,
12. ընտրել և կիրառել երեխաների գործունեությունը խթանող գործողություններ,
13. ժամանակի զգացողության կարևորում և հիմնավորում:

Տեսողության և զուգակցված խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքում գործողությունների կատարման ժամանակ կարևոր նախապայման է.

1. հաղորդակցման լեզուն,
2. մաթեմատիկական հմտությունները,
3. միջավայրը,
4. սոցիալական շփումը,
5. շարժումները բազմազանությունը,
6. զգայական հաղորդակցման ձևերը,
7. վարքագծի ճշտությունը:

Չտեսնող, տեսողության և զուգակցված խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատանքներում կատարվող գործողությունները պետք է ունենան հստակ նպատակներ, որոնք են.

- տարեկիցների հետ շփում,
- գլխի և իրանի հատվածների դիրքի բարելավում,
- տակտիլ ազդակներին արձագանք,

- տեսողական գործառնության բարելավում:

Չտեսնող և զուգակցված խնդիրներ ունեցող երեխաների հիմնական մասն ունակ չէ հասկանալու սեփական հետաքրքրությունները, այդ իսկ պատճառով շատ կարևոր է, որպեսզի նրանք, ովքեր աշխատում կամ շփման մեջ են մտնում այդ երեխաների հետ, հարգեն նրանց անձը և նախասիրություններն ու ընտրությունը:

Չտեսնող, տեսողության և զուգակցված խնդիրներ ունեցող երեխաների կողմից նոր հմտությունների, գիտելիքների ձեռք բերումը հաճախ շատ ժամանակ է պահանջում: Հետևաբար, նրանց հետ աշխատանքում հարկավոր է զարգացնել պրակտիկ և առօրյայում կիրառվող հմտությունները:

Մեր վերջնական նպատակը ֆունկցիոնալ (գործառնության) հմտությունների զարգացումն է: Կարող է թվալ այնպես, որ որոշ հմտություններ չունեն պրակտիկ նշանակություն, սակայն նրանց մեծ մասը կարող է հետագա հմտությունների զարգացման բաղկացուցիչ մաս հանդիսանալ:

Չտեսնող և տեսողության տարբեր խնդիրներ ունեցող, ինչպես նաև զուգակցված խնդիրներ ունեցող երեխաների հմտությունները յուրացնելու համար անհրաժեշտ է ոչ միայն երկար ժամանակ, այլ նաև նրանք մեծ դժվարությամբ են կիրառում ձեռք բերած հմտությունները նոր միջավայրում: Այդ իսկ պատճառով էլ անհրաժեշտ է պրակտիկ հմտություններն ուսուցանել և զարգացնել բնական միջավայրում: Ցանկացած հնարավորության դեպքում պրակտիկ

հմտությունները պետք է ձևավորել այն միջավայրում, որտեղ սովորաբար կատարվում են այդ գործողությունները, օրինակ, խոհարարությունը՝ խոհանոցում, անձնական հիգիենան՝ լոգարանում և այլն:

Տարբեր խնդիրներ ունեցող երեխաների մեծ մասը նոր հմտությունը չեն կարող յուրացնել միանգամից, այդ պատճառով հարկ է զարգացնել առաջադրանքները կատարել փոքր քայլերով: Այս գործընթացը կոչվում է առաջադրանքի վերլուծում և ենթադրում է գործողությունների հաջորդակա- նություն:

Նոր հմտությունների զարգացման գործում կարևոր խնդիրներից է երեխայի ինքնուրույնության առավելագույն ապահովումը: Այս նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է մեծերի օգնությունը և:

Տեսողության և զուգակցված խնդիրներ ունեցող երեխաների հիմնական մասը չի կարող նոր հմտությունները տիրապետել մեկանգամյա աշխատանքով. պարտադիր է նրանց հետ աշխատանքը կամ պարապմունքն ունենա կրկնողական և շարունակական բնույթ: Կրկնությունը հնարավորություն կտա ամրացնել նոր հմտությունները և յուրացնել դրանք նոր միջավայրում կիրառելու համար:

Տարբեր խնդիրներ ունեցող երեխաների հետ աշխատելիս շատ

կարևոր մանկավարժի խոսքի հստակությունը, հասկանալիությունն ու պարզությունը:

Չտեսնող և տեսողության տարբեր խնդիրներ ունեցող երեխաներին անհրաժեշտ է նաև սովորեցնել գործունեության ժամանակ գործածել այլ զգայարաններ ևս, որպեսզի փոխհատուցեն տեսողական տեղեկատվության կորուստը: Այսպես, օրինակ, լսողության օգնությամբ չտեսնող և թույլ տեսնող երեխաները շփում են հաստատում աշխարհի հետ՝ սեփական միջավայրից դուրս: Բացի այս, պետք է նշել, որ այս երեխաների ավելի քան 80 %-ն ունեն հատուկ տեսողական պոտենցիալ: Թույլ տեսնող երեխաների հետ աշխատանքում ցանկալի է օգտագործել գույներ, լույսեր և բարձր հակասականություն ունեցող նյութեր:

Չտեսնող, տեսողության տարբեր խնդիրներ ունեցող երեխաների ուսուցման գործում անհրաժեշտ է աստիճանաբար աշխատանքային գործընթացում առանձնացնել և գործածել նյութեր և առարկաներ, որոնք բարձրացնում են երեխաների հետաքրքրասիրությունը: Այս երեխաների հետ աշխատանքում կարևոր է, որպեսզի մասնագետը որոշի և ընտրի այնպիսի թեմաներ և նյութեր, որոնք կմեծացնեն նրանց հետաքրքրությունը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Дивненко Г. А. Развитие цвето- вого восприятия у дошкольников с нарушением зрения, Мурманск, 2002
2. Ньюман С. Игры и занятия с особым ребёнком, М., 2009
3. Перкинс Школа: Руководство по обучению детей с нарушениями зрения и множественными на-
4. Перкинс Школа: Руководство по обучению детей с нарушениями зрения и множественными на-

рушениями развития. Часть 3.
Подготовка к самостоятельной
жизни, М., 2012
5. Саломатика И. В. — О сборнике

статей “Предметы — символы в
теории и практике”, (К. Парк) //
Дефектология, 2004

РЕЗЮМЕ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ СО СЛОЖНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РАЗВИТИЯ

Мкртчян А. Р.

Доцент кафедры специальной педагогики и психологии Армянского государственного педагогического университета имени Хачатура Абовяна, кандидат педагогических наук

Мовсисян А. В.

Тифлопедагог “Детского дома Мари Измирлян”

В статье представлены особенности использования дидактических материалов в работе с детьми

имеющими сложные нарушения развития.

SUMMARY

USING OF DIDACTIC MATERIALS WITH CHILDREN WITH MULTIPLE DISORDERS

Mkrtchyan H.

Associate professor Chair of Special Pedagogy and Psychology Armenian State Pedagogical University after Khachatur Abovyan, Candidate of Pedagogical Sciences

Movsisyan A.

Special educator at the “Orphanage Mari Izmirlyan”

The article presented using and importance of didactic materials

during the work with children with multiple disorders.